

यस्ते उद्वंध्यवर्त्तते आताते दीपमद्वेषी मज्जकोपिनवै हतव ५

प्रत्ययामत्रागभावपरिपातनमात्रार्थत्वात् ३

न च प्रातर्पण्यदिनं सांविहितं पूजां समाचरेत् यथा संध्यातथा नित्या विहृत्य पूजां स्मृता बुधैः । अशक्तौ विस्तरं लैव प्रातः सं
पूज्य के शवं । मध्याह्ने चैव सायं च पुष्पांजलिं मपि क्षिपेत् । मध्याह्ने च विस्तरं रासं क्षेपेणाय वा हरिः । संपूज्य भोजनं कुर्यादि
न्यथा नरकं व्रजे । दितिकालं निर्णयदीपिकायां नारदीयान्तिथ्यायास्तस्याः फलासाधकत्वमिति दृष्टांतवैषम्यान् न श्रेष्ठ
मिति वाच्यं । नित्यस्य तावन्मात्रार्थताया अप्रयोजकत्वात् । यावज्जीवाधिकारकाग्निहोत्रादपि स्वर्गाज्ञावप्रसक्तेः । तद्धोषकत्वं
गकामादिपदे वैयर्थ्यप्रसक्तेः । किंतु तिस्मृती ममैवाहं इति वचनादिभेदे । नियोर्ज्यताया एवो नित्यादकरणे राजदंडव
त्प्रत्ययः करणे तु तद्धेव फलमिति दृष्टांतवैषम्याभावात् न श्रेष्ठानि । यजनं प्रतिभायां तु उन्नमं परिकीर्तितमिति काल
निर्णयदीपिकायां प्रातः काले स्थले विहृत्य धर्मोत्तरवा । केनोत्तमत्वस्य कंठोक्तत्वात् । न चेदमवैदिकपरमि
ति वाच्यं । विनिगमकाभावात् । प्रत्युत स्मृत्यर्थसारे अस्वप्नौ हृदये हृदये स्थिते प्रतिमासु च शालग्रामे च वक्रोके पदे मुद्रासु
देवताः । नित्यं संति हिरण्ये च ब्राह्मणे च गोषु च पौरुषेण वस्तु तेन गायत्र्या प्रणवेन वा । तद्विगैरेव वा मंत्रैरव्ये जुर्वनुक्त
येति वाक्ये वैदिकत्वप्राप्तेः । न च न तस्य प्रतिमा अस्ति तस्य नाम म ह्यश इति माध्यं दिनं श्रुतौ ब्रह्म । प्रतिमानि विधात
तूजनमसौ प्रतमिति वाच्यं । श्रुतेः साम्यनिषेधपरत्वात् । वैशिपायनमहस्वनामव्याख्यायां शंकराचार्यैस्तथा व्याख्या
नात् । न तस्मिन् आभ्यासिकश्च दृश्यत इति श्रुत्यंतरे तथा निर्णयात् । न केव द्वाकृत्वते सिंधोः पारे अपूर्वत्वं तदा अतः प्रति
मा अस्ति तस्य यथा तौ कीदृशे वज्रपाद इति । ननु भवने वतथापि किंच पूर्वोक्ता प्रियवाक्ये पशुसम्यक्प्रजनं स्मृत

तथासति ४
पूर्वोक्तगीता
ताकोधिक
रिभुवन
मसंभवो
धनाख्य ५

न ४

मिति पूजनस्य प्रसूतमत्वमुक्तां श्रेयोक्रियावतामिव्यादिना तं सुखानुरोधेन प्रजापते भगवस्थिति रंध्या हृद्यते न तु स्थितौ वैषम्यबोधनयतेत्य सर्वगतत्वाच्चेति हेत्वंतरस्य श्रद्धातुरो धस्य च ते पुते पुतौ त्या कथं जा घन्य संभावनापि। श्रद्धा वैषम्यकृतवैषम्यं तु सर्वत्र समानं। श्रेष्ठं तपपादितमेवेति जघन्यतावादिन एव जघन्या इति दिक्। ननु यद्येवं तत्त्वा दशस्त्रं धेस्यो निरित्य प्रतिमापि कुतो नोक्तेति चेत् उच्यते पूर्वोत्तरं यमजानन्नेवं वदसि। पूर्व हि भक्तिस्तस्य प्रयुज्येत कीदृशी सद्गिरा हते लुक् वप्र श्रेष्ठं मद्भिं गम इत्तु जन रश्नि स्पर्श ना र्वन मिया दिना भक्तिं वदन्गीततां उचवादि त्र गोष्ठीभिर्महोत्सवः यात्रा बलि विधानं च सर्व वार्षिक पर्व सु वैदिकी तां त्रिकी दीप्ता मदीय व्रत धारणः समा र्चा स्थापने श्रद्धास्तः स ह्यद्यो घ्नः उद्यानोपवना क्री उतुर मंदिर कर्मणि संमार्जनोपले पाभ्यां सेकमे उ लवर्तने। गृह शुश्रूषण मनुदासन यद माधया अमानित्व म दं भित्ति कृत स्या परि क्रीर्तने अपि दीपावलो कं मे नो प धुं ज्या नि वेदितं यद्यदि एतमं लोके यच्चाति प्रियमात्मनः तन्नान्वेदयेन्म स्युत दानं त्याग कर्म त इत्येते मूर्ति पूजां स परिकरा मुक्ता प श्चात्तयो गिरित्यनेनैकादश प्रजास्था नानि ततो जघन्या निव दत्। अत एव सत्ये तु विद्या याम्या ह विद्या नो यजेत मा आ तिथ्ये न तु विप्रा ग्रे गोष्ठं गय वसादिना वै ह्यवे बंधु सत्कृत्या हृदि खे ध्यान निष्ठया मुख्य प्रियातो ये द्रये स्तोत्र पुरस्कृतैः स्थंडिले मंत्र हृदये भोगैरात्मानमात्मनि जेत्तं सर्व भूतेषु स मत्वेन यजेत मां त्येकै कं साधन मुक्तवान् न तु पूर्व व नानो स वादि पूर्व काणि नाना साधनानि तिन मूर्ति पूजन मेव मुख्यं भक्ति साधन मिति निश्चीयते। ध्यान सौकर्याच्चा प्रित्ये छे ते पुम दू पं शां रवचक्र गदां तु जैः युक्तं चतुर्भुजं शांत ध्यायन् नैव समाहित इति वाक्ये ध्यान स्या र्वना भि कारत्वेन कथनात् स्या व सौकर्यं

साधनानि

सर्वत्र स्वस्थि
ति बोधनाया
मानित्वा य
ने दृष्टि वा
रणा य वा १०

एवं सत्पुत्रपुत्रेष्टयथावपदादये निराद्याप्रवर्तदपदेभ्यश्चसुगुणैष्टयगृहापूजनंयत्नयतेतदेवमपि तादृशार्चविधायकवाक्यवेद्यर्थपरि
करेनिघतइतिसिद्धतीति॥८॥ दीर्घया७

य२

तत्रेहि३

ता एवमेव सप्रविशे मत्पुत्रपूजाध्यायेपि भगवता कर्मिणैर्वर्जितैव मत्पुत्रा प्रबंधेन वेदितोत्रिकमिश्रभेदे न्यरूपि। अतो मंभ्राता
नाम कर्मिणैष्टयमेव पर्युयोगः। न चैवं सति तत्तत्कथं कर्तव्यमिति विषयत्वापत्तिरिति चेन्न॥ इष्टयभावेन पूजाया वि
षयत्वात्। प्रकरणेन तथापि श्रुत्या तं भक्तियोगो बहुविधो मार्गो भूमिनिभास्यते स्वभावगुणमार्गगुणसंभावो विभिद्यते इत्युप
क्रमे भक्तिमार्गनात्वादिकं प्रतिज्ञाय अभिसंभाय यो हं सामित्यादिभिर्भिन्नविधां सुगुणभक्तिं वदता राजसभक्रोधाप्रति
मं पूजा आर्वादावर्चयेद्यो मं इष्टयभावः सराजस इत्यनेनोक्तमैव अहं सर्वं भूतेषु भूतात्मा वस्थितः सदा तं भवता यमं भवत्य
ः कुरुतेऽर्चविउं वनमिदं धर्मं निघते तादृशतत्कर्तव्यं प्रकृत्ये कुमानि नो भिन्नं दर्शितः भूतेषु वचने रस्य न मनसा
अहमुच्चावर्चयेद्व्येः क्रियोत्पन्नयानघेनेव तुष्टेऽर्चितोर्वाया भूतयाभावमानि न इत्यनेन निघतेः कर्त्तव्यावर्चयेत्तावदीश्व
रं मां स्वकर्मकृतं यावन्नेवेदस्वहृदिसर्वभूतेषु वस्थितमिति तादृश्या एव काले अनियम्यतेः आत्मनश्च परस्यापि यः करोत्यंत
रोदरं तस्य भिन्नदृशो मत्पुत्रविषयभयमुच्चरामिति भयं चोच्यते। मा पुनर्मज्जुणश्रुतीत्याद्युक्तलक्षणकनिष्ठगुणभक्तिसा
धना यसा लोकसाष्टिसाप्तीयसास्त्रैकलमप्युतदीयमानं न गृहंति विनामसे वने जनाः। स एव भक्तियोगारण्य आत्मतिक
उदाहृतः येनातिब्रज्यत्रिगुणमद्वायोपपद्यत इत्यनेनोच्यते तस्यामुष्ये विमानि मितेनेत्यादिनां च मानेषु साधनेषु मधि
स्य दर्शनं स्पर्शं दृश्यानुभविष्यते इष्टयभावपदात्तुल्लेः सर्वगुणशायपदोक्तेः अनेकादशवे संमतं। अत एव यो मां सर्वं भूत
तेष्टित्यस्य सुखं विन्यासाचार्यचरौ कुरुते भजने प्रपाणाभावमाह भोद्यादिति ननु स्वतंत्रो भगवन्मार्गो निषिद्धः सुगुणातीत
इति वस्यते मन्त्रिके तं तु नियुगमित्यादिभिः प्रकरणेन च वाक्येन संबद्धानि तत्प्रकरणस्य भवगुणादोषं वदति तत्र इष्टय
भूतेषु मज्जुणश्रुतीत्याद्युक्तलक्षणकनिष्ठगुणभक्तिसाधना यसा लोकसाष्टिसाप्तीयसास्त्रैकलमप्युतदीयमानं न गृहंति विनामसे वने जनाः। स एव भक्तियोगारण्य आत्मतिक
उदाहृतः येनातिब्रज्यत्रिगुणमद्वायोपपद्यत इत्यनेनोच्यते तस्यामुष्ये विमानि मितेनेत्यादिनां च मानेषु साधनेषु मधि
स्य दर्शनं स्पर्शं दृश्यानुभविष्यते इष्टयभावपदात्तुल्लेः सर्वगुणशायपदोक्तेः अनेकादशवे संमतं। अत एव यो मां सर्वं भूत
तेष्टित्यस्य सुखं विन्यासाचार्यचरौ कुरुते भजने प्रपाणाभावमाह भोद्यादिति ननु स्वतंत्रो भगवन्मार्गो निषिद्धः सुगुणातीत
इति वस्यते मन्त्रिके तं तु नियुगमित्यादिभिः प्रकरणेन च वाक्येन संबद्धानि तत्प्रकरणस्य भवगुणादोषं वदति तत्र इष्टय

भूतेषु मज्जुणश्रुतीत्याद्युक्तलक्षणकनिष्ठगुणभक्तिसाधना यसा लोकसाष्टिसाप्तीयसास्त्रैकलमप्युतदीयमानं न गृहंति विनामसे वने जनाः। स एव भक्तियोगारण्य आत्मतिक
उदाहृतः येनातिब्रज्यत्रिगुणमद्वायोपपद्यत इत्यनेनोच्यते तस्यामुष्ये विमानि मितेनेत्यादिनां च मानेषु साधनेषु मधि
स्य दर्शनं स्पर्शं दृश्यानुभविष्यते इष्टयभावपदात्तुल्लेः सर्वगुणशायपदोक्तेः अनेकादशवे संमतं। अत एव यो मां सर्वं भूत
तेष्टित्यस्य सुखं विन्यासाचार्यचरौ कुरुते भजने प्रपाणाभावमाह भोद्यादिति ननु स्वतंत्रो भगवन्मार्गो निषिद्धः सुगुणातीत
इति वस्यते मन्त्रिके तं तु नियुगमित्यादिभिः प्रकरणेन च वाक्येन संबद्धानि तत्प्रकरणस्य भवगुणादोषं वदति तत्र इष्टय

[illegible]

ਜੇ

४२

[illegible]

न प्र
ना

40

आमूर्ति ७

4

40

खंडिते स्फुटिते दग्धे श्रेष्ठे मानविवर्जिते यागहीने पशुस्पृष्टे पातिते दुष्टभूमिषु अन्यमेवाविते वैवर्जिते पतितस्य शीहृष्टिते दशस्विते पुनोवक्रः सो
भाने दिवौकस इति ब्रह्मवाक्ये निमित्तवशादसन्निधानस्या युक्तत्वा त्रिस्थलीसेतो स्त्रीणामनुपनीतानां शूद्राणां वनरेखरेखरः स्थाप

उत्तर

ग ४

ज्ञात्वा

अविक्रमज

दिभिस्तत्रा

रिहारा नेगी

कारात् ७

११५

नाभिकोसि विहो वा शक्यं वा यः शूद्रमुच्छते लिंगं विह्वं वा विनमेत्तरः न तस्य निष्कृतिर्दृष्टा प्रायश्चित्ता युतेरपि न मेघः

५३

लाबुद्धिकरोति यः सयाति नरकं घोरं पुनरावृत्तिवर्जितं अत्र सामान्यतो मूढो हेतुकाः पापबुद्धयः प्रतिमेति विकल्प्येते दृष्टान्ते दा
लकं वपुरिति उत्कलखं पुरुषोत्तममाहात्म्योद्घोषदाकृत्तवत इति मंत्रोदात्तब्रह्मपरत्वेन व्यासचरणे कृतः विधायत्ये
न च वेदभाष्यतया व्याख्यात इति मूर्तिद्वेष्टारो भगवद्वेष्टित्वा दंत्यजा एव। अवेक्ष्य वस्तुयो विप्रः स पाखंडः प्रकीर्तितः।
अंत्यजो भवेद्द्वेषी देवितत्रेण निर्णय इति श्रोतृखंडे विह्वं वा व्याख्यातं न चोक्तं वाक्यं नातत्र त्रैलोक्यस्य स्वरूपपरत्वाद्
न्यप्रतिमात्रद्वेषेन दोष इति वाच्यं। ज्ञानानंदात्मको विह्वं यत्र तिष्ठत्यवित्यक्त इति हेतुं किं सामान्योक्त्योर्विशोभात्। अतो
मूर्तेर्भगवत्त्वं तत्तज्जने भक्त्या क्रियमाणे कोपिनोषप्रसंगः। ननु मूर्तेर्भगवत्त्वं भगवत्स्थितिः प्रयोजिका सा चानापि वि
सिद्धासु देवादिभूतास्तु वतास्वस्तु अन्यसु तु यः शूद्रस्यापि तं लिंगं विह्वं वा विनमेद्द्विजः सयाति नरकं घोरं यावदास्तसंज्ञवै
मिति वाक्ये यः शूद्रोऽपि तं लिंगं विह्वं वा विनमेत्तरः न तस्य निष्कृतिर्दृष्टा प्रायश्चित्ता युतेरपि न मेघः
शूद्रसंस्पृष्टं लिंगं वा हरिमेव वा स सर्वथा तनाभोगीया न दावं प्रतारकं। योषिद्धिः प्रजितं लिंगं विह्वं वा विनमेत्तु यः स कोरि
कुलसंयुक्तैकव्ये रौरवं वसेदिति मन्त्रोदात्तब्रह्मपरत्वेन व्यासचरणे कृतः विधायत्ये
वाऽनुपनीतो वा स्त्रियोदापतितोपि वा केशवं वा शिवं वापि स्पृष्ट्वा जरकमश्नुत इति शूद्रादीनां स्पर्शस्यापि पातकत्वस्मरणे
सन्निधाने तैश्च योगतत्तासु न स्थितिरित्येकीकार्थं न दावता दृष्ट्याः पूजने कथं न दोष इति चेत् उच्यते। मूर्तावस्ति त्रेधा भव
त्वं। सर्वस्य भगवत्पूजेन तस्या अपि तं रूपत्वात् साकारव्योपकस्य ब्रह्मणस्तत्र स्थितत्वात् मन्त्रादिभिर्गवाहनेन सन्निधा
नाच्चेतत्र वंदिते स्फुटित इति वाक्ये दसन्निधानं रूपं दूषणमाहुः पातोक्तं। तन्मुदेवोत्तरविषयकं। दिवौकस इति पदा

ननु वचनाच्चानुभवात्प्रतिषेधकं न गतः सर्वत्र संनिहिततया वाहनस्य संनिधापकत्वाभावेन खंडितत्वादीनामसं
 निधापकत्वाभावात् एवोक्तं विष्णुधर्मोत्तरटीकया उक्तं आवाहनप्रयोजनाध्याये। ब्रज उवाच। विष्णुः सर्वगतो देवो महेश्वरः
 पिमहन्तरः सत्यं च श्रुतिः सत्यं। श्वसर्वव्यापी जगन्मयः। नास्ति किंचित् जगत्पृथग्यस्मिन् यत्र नास्ति जनार्दनः स एव स ब्रह्म
 हाभा गतेन व्याप्तमहात्मना। आवाहनेन किंच कार्यं तस्य सर्वगतस्य तु। मार्कंडेय उवाच। आवाहनमथात्रापि क्रियते यजुर्गुह्य
 स्युतेः नित्यसंनिहितस्यापि सर्वत्र परमेश्विनः। केवलकारणतत्र स्वमनस्तुष्टिकारणं। आवाहनाभावादेव तत्र सन्निहि
 तोपि वेति। एवं सति यज्यासनाभारीयास्तत्राप्युक्ता। अहं विष्णुः सास्तेषां हृदि तया स्मरतीति तान् प्रत्येवैषां पिका
 न भक्ता न प्रतीत्य किंचित् कुरा। अत एव प्रतिष्ठानभनादि। कुतोपि न तेषां दोषः। काव्यानि त्वभक्तपराणि। यद्यपि तद्
 पत्नादिहेतुद्वयस्य सर्वसाधारणत्वं तथापि बालश्यामादिभूजामनुत्काभगवतो प्रतिमाभूजैव न हुतात्रपेवेन निरूपि
 तातेन तत्र कश्चिद्विशेषोऽस्तीति शयते। स च शान्तिभक्तं प्रति एव मुद्रांश्चिन्तयामीतीत्युक्तं। अत्राहं तत्त्वं रूप एकः। य
 यास्तं भाव्य क्लृप्तार्थजीवक्रियात्वमित्यन्वर्थं व्याहृतापीछा। शरीर एव प्रविशतीत्येवं स्थिः। सर्वेषां कटकुंडलाद्युप
 वसेव। चरिष्यामीत्याकारात्। ब्रह्मणः साकारव्यापकत्वात् मुखे मुखं त्वहस्ते हस्तं स्थेवं स्थिः। सर्वेषां कटकुंडलाद्युप
 चाराणां साक्षाद्विनियोग इति च। न चाधेयत्वेन स्थितौ कथं साक्षाद्विनियोग इत्याशङ्कनीयं। भगवतः सत्त्वांतरत्वात्
 मः। यथीवीमंतर इत्यादि श्रुतेः। अतो यत्रैवं भगवत्वं तद्देहो। लिखतमा एवेति दिक्। न च स्त्वेवं तथापि सर्वसुमूर्तिषु
 विशेषाच्छीकृष्णमूर्तिरेव सेवेतिकेयं निर्वधः। उच्यते। भजनं हि मूलरूपं एव मुख्यं फलनांतरीयकत्वात्। मूलरूपता च क
 विशेषतो २ मूला २ शोधपत्रं ८ तिरित्यपरः तेन ४ व्यवस्थाविनी

कः
ष्टा
तः
तथा
नवि
दुःख
३

२

य
ि
क

इतस्तु भगवान् स्वयं कृपित्वा च कः शब्द इत्यादि को ह्येव सिद्धः। एतत्तत्त्ववता रादिरूपता तदुपपादितमाचार्यैः सुवा
 धिभाष्यादिषु। मूर्तेः स्थिति रावेशरूपावच्छेदो यः सी। एवं सति मूर्तेः तरे यथावेशः सो वता रादिरूपस्यो तच्च भगव
 दंशभूतमिति ह्यंतरितत्वं मूर्तेः। श्रीकृष्णमूर्तेः तु साक्षात्त्वमित्यतो यं निर्वच्यः। अथ मूर्त्यंतरेपि भक्तिविशेषेण स
 यमेव चेदविर्भवः प्रवृत्तनाम तथापि साधनदशायां तत्त्वतीतिरेव भवतीति ह्यंतरितत्वं बाधं। अनुपपत्तिमाया
 क्लेशभावेणः। सर्वदा कदाचिदाः सोऽपि सर्वाभ्यतिवृत्तिव्यतिराः। अविशिष्टाविकिष्टो वेति विचार्यते। तत्र का
 त्रयाद्यप्यस्तु न संभवति। सर्वदा सर्वथा मेकरूपानुप्रवाभवात्। द्वितीया एव तु साध्यां सस्तथा सक्तियुतिर्व
 कृपाविशेषं मूर्तेः नवदत्र भक्तिरेव तस्य तादृशी वा च्या। सा च रत्याय मनोविकाररूपत्वादां तरोति न विसा
 वे शयितुं शक्नोति। तथा सति साधितं न पि मूर्तेर्भगवत्त्वमिति चित्तरमिति चेत्। उच्यते। भक्त्या तु तोष भगवान् गर्ज
 मृगपायः भक्त्यैव तुष्टि मभ्येतीत्यादिवाक्यैः भक्तेर्भगवत्प्रहेतुत्वमविवादं। तोषे वा विभावोप्यविवादः। सा मा ना
 धिकार एयात्। आविर्भावादे वा वा नुभावा नुभावो न कानो। आरंभदशायां तदभावेपि भावना सी कर्तव्यं विवा
 दमेव। इदं च सर्वं संप्रति करं निर्वच्ये सेवा प्रकरणे तदुपपत्तयः स्थितमित्यादिना प्रकटीकृतमाचार्यैः। फलं च
 सेवाफलविवरणे। साधनमभ्युत्थानं स्वरूपं भगवतः प्रेमेकत्वं सत्त्वादिकं च प्रवृत्तरणे भक्तिं स विद्वन्मंडनादा
 विष्णुपरम्यते। इति मूर्तिरूपनवादाः ॥

नी २
 मूर्तसूत्रेणे
 ति ३

निमित्तकता ९

स वरणीयः
 इति वसतः
 वेति न पूर्वोक्त
 उपपत्तिगो
 वि ॥

अधिकः
 वे ७

सावयु रूपदे श म तरे ह्यनुपपत्त्या सवत इति तरेण तस्याः यथादेवे पराभक्तिर्यथादेवे तया गुणेति श्रुतेस्तत्कटैवापेक्षिते
 तितारतम्येपि न किंचिदुपपत्त्या ॥